

Lansering av Norges Banks tidslinje

Visesentralbanksjef Jan F. Qvigstad holdt en innledning i anledning lansering av "Norges Banks tidslinje".

Kjære statsråd, elever og lærere,

Vi inviterer skoleklasser to ganger i året til slike arrangementer. Vi ønsker å formidle til dere hva vi gjør her i Norges Bank - hvilken samfunnsoppgave vi forvalter. Det er en oppgave vi har hatt i snart 200 år.

I dag er en litt spesiell dag. Vi presenterer en førsteutgave av "Norges Banks tidslinje" på internett. Der viser vi begivenheter fra bankens historie, statistikk og økonomisk historie langs en tidslinje. Vi viser hvordan samfunnsoppgaven har utviklet seg over tid.

Vi ønsker å videreutvikle denne tidslinjen sammen med dere slik at den kan bli nyttig i undervisningen. Jeg er spent på å høre hva dere synes om førsteversjonen.

Kjernen i det vi driver med, er å passe på pengevesenet. Den oppgaven syntes allerede riksdagsmennene på Eidsvoll var viktig. Stortinget skulle føre "opsyn over Rigets Pengevæsen" står det i Grunnlovens paragraf 75 c.

Da det i løpet av sommeren 1814 etter hvert ble klart at stormaktene mente alvor med Kiel-traktaten, og at vi skulle i union med Sverige, var stortingsrepresentantene aktsomme. De ville ikke ha en pengeunion med Sverige. Derfor skrev de inn i den reviderte grunnloven, som ble vedtatt 4. november 1814, en ny paragraf 110, som eksplisitt sa at vi skulle ha egen sentralbank, og dermed et eget pengevesen under Stortingets oppsyn. Med utgangspunkt i november-grunnlovens paragraf 110, ble Norges Bank opprettet i 1816.

De første årene etter 1814 var det ikke var orden på pengevesenet.

- Det eksisterte mange ulike pengesedler i sirkulasjon samtidig. Det var de gamle *rigsdaler courantsedlene* fra unionstiden med Danmark, dessuten *assignasjonsbevis* utstedt av regjeringskommisjonen som styrte Norge under blokaden. I tillegg hadde stattholderen i Norge, prins Christian Fredrik utstedt de såkalte *prinsesedlene*. Det var derfor ikke så lett å vite hva som var penger.
- Det var svært høy inflasjon. Prisnivået økte under napoleonskrigene til det ellevedobbelte. Når en pris økte, var det vanskelig å vite om den varen var blitt dyrere, eller om det bare var det allmenne prisnivået som økte. Grunnlaget for en markedsøkonomi var derfor svekket.
- Pengene mistet delvis sin funksjon som måleenhet. Dette er for eksempel beskrevet i Karlsøy og Helgøy bygdebok. Det hendte at regnskap ble ført i varer som tran, storsei eller mel, på denne tiden.
- Dessuten var det ikke et godt marked for lån med lang avdragstid. De som investerte i gårdsbygninger eller i møller, fikk ikke lån med avdragstid som samsvarte med gårdsbygningens eller møllens fysiske levetid. Disse investeringene ble finansiert med kortsiktige vekslere. Det hemmet investeringene som skulle bygge landet.

Dere kjenner til maktfordelingsprinsippet og tredelingen mellom den utøvende, dømmende og den lovgivende og bevilgende makt.

I tidligere tider hadde pengevesenet mange ganger blitt ødelagt av konger - den utøvende makt. Når han ikke klarte å skattlegge sitt folk i tilstrekkelig grad til å opprettholde sitt behov for slott og kriger, eller når ingen heller ville låne ham penger, stod det enkelte ganger bare igjen et alternativ, penger fra egen bank. Banken ble tvunget til å trykke sedler uten dekning i sølv eller gull. Et annet alternativ var å redusere metallinnholdet i myntene og å selge dem for samme pris. Den største mester i denne kunsten var Henrik 8. av England. Han reduserte sølvinnholdet i myntene fra 75 prosent til 25 prosent mellom 1542 og 1551. Det førte selvsagt til hyperinflasjon. Men kongen tjente store summer på dette og kunne bygge ut den engelske flåten. Det var også sikkert dyrt med alle konene.

I Norge bestemte Stortinget seg derfor for å binde seg, og ikke minst kongen, til masten. Hovedkontoret til Norges Bank ble derfor lagt til Trondheim, mer enn ti dagsreiser borte fra regjering og storting.

Det hadde vært kaos som følge av blokade og napoleonskrigene. Noen av dere husker kanskje Henrik Ibsens dikt om Terje Vigen som rodde til Danmark for å skaffe korn til familien. Han ble oppbrakt av engelske skip og måtte sitte mange år i "prisonen" som det engelske fengselet ble kalt.

Det ble i årene etter 1814 langsomt orden i pengevesenet. I 1822 ble det lov å veksle sedlene om til det lofte sølvet, riktignok til dårlige kurser at en måtte gi to speciedaler i sedler for en speciedaler i sølv. Først i 1842 fikk man det man hadde lovet. Sedlene kunne veksles inn til pari kurs i sølv som det heter. Stabilitet i pengevesenet la et godt grunnlag for vekst i Norge.

Penger har ikke verdi i seg selv i et samfunn. Men penger og pengevesenet er forutsetning for velstand og vekst. Veksten i Europa tok for alvor av da det ble handel og investeringer. Når båtene gikk ut fra Venezia og Genova, tok det jo en stund før de kom tilbake med varer. Det krevde at noen lånte ut penger. Likeledes krevdes det et pengevesen med bankvirksomhet for at noen kunne spare og andre kunne låne for å investere i produktiv virksomhet. På den måten ble handel og produksjon finansiert.

Pengevesen med utlån, tilbakebetaling og sparing, krever tillit, troverdighet og disiplin. Man må holde ord. Den gang var det svært strenge straffer for dem som ikke holdt ord. En beskrivelse vi finner i Shakespeares "Kjøpmannen i Venedig" med Shylock og Antonio. Shylock krevde litt av Antonios "flesh" da han ikke gjorde opp gjelden.

Strenge straffer har vi også hatt – og har - i Norge. De som tuller med penger går det ille med. Som dere vet, koster det ikke mye å produsere en seddel – vel 50 øre. Og vi selger den for 50 kroner, 100 kroner, 200 kroner, 500 kroner eller 1000 kroner. Det gir oss en enorm fortjeneste. Vårt overskudd tilfaller staten og fellesskapet. Det er selvfølgelig fristende å gå oss i næringen. Det var det lenge dødsstraff for. I 1825 ble Jens Amundsen Fenstad henrettet for seddelforfalskning. Fortsatt er det strenge straffer. Det er minimum 2 års fengsel for seddelforfalskning.

Nå er det orden i pengevesenet i Norge.

- Det er prisstabilitet definert som lav og stabil prisstigning nær 2½ prosent over tid. Det betyr at prisene på enkeltvarer fungerer som signaler til produsenter og forbrukere.
- Vi er alle enige om å bruke kroner som regneenhet. Tenk dere hvis man noen brukte yard og andre meter som måleenhet om hverandre og uten å opplyse om hvilken enhet en brukte?
- Det eksisterer et kapitalmarked hvor noen sparer og andre låner. De som kjøper et hus kan få et lån med løpetid på 20-25 år. Kjøper en bil får en et billån. Og kjøper en TV kan en få forbrukslån. Lånet er tilpasset formålet.

11. september 2001 hadde vi tragedien på Manhattan. World Trade Center var nabobygningen til den amerikanske sentralbankens New York-kontor som er kjernen i det amerikanske pengesystemet. Datasystemet ble slått ut. De hadde et reservested i New Jersey, som fungerte, men folkene som skulle betjene reservestedet, var låst fast på nedre Manhattan fordi broene var stengt. Pengesystemet og betalinger var i ferd med å stoppe opp. Gikk det i stå i New York, betydde det at dollar stoppet opp. Da ville det internasjonale pengesystemet stoppe - også det norske. Hva skulle vi da betale med? Sigaretter? Vi var en stund nervøse. Men den amerikanske sentralbanken besluttet å garantere for alle betalinger inntil systemet i New Jersey var oppe og stod.

Men vi skal ikke ta ting som selvsagt. I oktober 2008 fungerte ikke pengemarkedet mellom bankene. Norges Bank måtte trå til. Bankene hadde også problemer med å få innlån. Da fikk vi "gullkortet" hvor sentralbanksjef og finansminister var sentrale.

Også i disse dager følger vi ekstra nøye med på de europeiske banker og om de har nok kapital til å stå i mot greske kriser.

Penger er betalingsmiddel. Penger er en regneenhet. Penger sørger for at det finnes de som sparer og de som investerer. Et stabilt og velfungerende pengevesen er en forutsetning for en velfungerende velferdsstat. Det er sentralbankens oppgave å verne om pengevesenet.

Jeg håper dere tar i bruk Tidslinjen på våre nettsider – som dere snart skal få se, og at dere engasjerer dere både i vår historie, men også for våre hovedoppgaver.

Vi står som sagt overfor mange utfordringer framover. Derfor er det viktig at vi skaffer oss kunnskap og kjennskap til vårt samfunns økonomi. Det at dere lærer, er den største verdien Norge har. Dere er fremtiden og skal passe på landets verdier fremover. Den menneskelige kunnskapen i Norge er ti ganger mer verdt enn oljeformuen!

Jeg gir nå ordet til statsråd Kristin Halvorsen. Hun har nå i mange år praktisert i to av de viktigste samfunnsinstitusjonene, Storting og regjering. Hvordan tilegnet hun seg kunnskap om samfunnsinstitusjonene? Har hun noen råd til dere hvordan dere skal gå frem?